

BARTÓK ISTVÁN

*Adalékok a 17. század első harmadának
magyar nyelvű prédikációirodalmához
kritikatörténeti szempontok alapján**

Az 1600–1630 között megjelent mintegy harminc magyar nyelvű prédikációskötet alapján érdemesnek tűnik vizsgálni az irodalmi gondolkodás különféle megnyilvánulásait. A prédikáció- és imádságirodalom kérdései jellemzően a kísérszövegekben jelennek meg. Az ajánlásokban, előszavakban a szerzők gyakran nyilatkoznak céljukról, írásmódszerükről. Egyetlen kiragadott példából kiindulva a korszak irodalmának több kritikatörténeti érdekű jellemzőjére hívhatjuk fel a figyelmet.

I. „Nihil öregbíttem” – a magyar retorikai terminológia

Kecskeméti Alexis János Dániel próféciáját magyarázta prédikációkban. A szerző halála után kiadta, az ajánlást és az előszót írta Margitai Péter. A Rákóczi Györgynek és Bethlen Gábornak címzett ajánlásból megtudhatjuk: Kecskeméti azért írta prédikációit,

„[...] hogy azokat jövendőben recognoscálván, az egy-ügyű híveknek épületekre szem eleibe ki bocsássa és közönségessé tegye, hogy így nem csak szájával és nyelvével, hanem ugyan kézzel és írásával is, az Istennek lelki szőlőjét, az Anyaszent-egyházat építse. De mivelhogy az Istennek Decretoma más volt ő felőle, tudniillik, hogy ez siralomnak völgyéről az ő örökké való hazájában által költözzék; Az ő szerelmes Háza-népe, nem

* A tanulmány az MTA-BTK Lendület Humanista Kánonok és Identitások Kutatócsoport támogatásával készült.

gondolván özvegy és gyámoltalan állapotját, sem pedig költséget nem kímélvén az ő Istenbe el nyugot szerelmes Urának szándékát végben vitte, és az Dániel Prófeciájáról írot Magyar Prédikációkat ki bocsáttatta.”¹

Az olvasónak szóló előszóban Margitai ismét említi a néhai szerző szándékát:

„Tudnod kel, Kegyes Olvasó; hogy az bódog emlékezetű A. János ezt az Prédikációs könyvet csak maga számára készítette volt, ily szándékkal, hogy ha tovább élhetett volna, újobban megh látogatván és öregbítvén, szem eleiben ki bocsássa. De halála miatt igyekezetit végbe nem vihette.”²

A kiadásról az özvegy gondoskodott. A tervezett „recognoscálás”, azaz az „újobban megh látogatás” és az „öregbítés” szándékát feltehetően Margitai valósította meg. Nem tudni, milyen mértékben; a szerkezeti egységek tipográfiaailag kiemelt jelölése és a margináliák nagy valószínűséggel az ő munkái.

Nyomtatott kiadás előkészítéséről más adat is található. Keserői Dajka János megjelentette Hodászi Lukács temetésén elhangzott prédikációját. A nyomdásznak, Lipsiai Pálnak szóló ajánlásban olvashatunk a kiadás előzményeiről:

„Zólyomi Sámuel Uram [...] által kegyelmed kére arra, hogy az test fölött töt Prédikációt írva adnám kegyelmednek, mert mind az ott való fő Uraimnak, mind egyéb fő embereknek intéséből, ki akarná kegyelmed nyomtatni. Ez kívánságra azt felelém: 1. Hogy az én nálam írva nincsen, mint hogy nem is volt üdöm reá, hogy le írhasam, hanem vagyon csak *in idea*. 2. Hogy én azt illetlennek ismerem ki nyomtatásra, mint ilyen éretlen elmémnek nyers gyümölcsét. Végre szorgalmatos töre-

¹ KECSKEMÉTI A. János, *Az Dániel Propheta könyvének az Szent Írás szerént való igaz magyarázattya* (Debrecen: Rheda Péter, 1621), b2v–b3r. RMNy 1236.

² Uo., [b4r].

kedésére Zólyomi Uramnak, arra ígérem magam, hogy gondolkodom ez dolog felől, és közlöm azokkal, az kikkel illik, annak utána bizonyos választ tesztek kegyelmednek. Némely fő Uraim ez dolgot tülem értvén, igen javallák, sőt ugyan kérének is, hogy azt le írjam, és ahol kívántatik, öregbítsem és jobbítsam: kiknek az ű tanácsok az kegyelmed kérésével együt nálam igen nagy. Íme azért le írtam, nihol öregbítettem, de nem sokkal, nihol jobbítottam.”³

Az idézetben világosan meg van nevezve a szövegnek a közzétételt megelőző legkorábbi fázisa, majd a soron következők. Az elmondandók először csak a prédikátor fejében, gondolatban léteztek, ezek alapján beszélt a temetésen. Mivel korábban nem volt ideje leírni, a kérésnek eleget téve az elhangzottakat először emlékezetből papírra vetette, majd a „nyers” változaton a nyilvánosságra hozatal szándékával alakított.

Az idézett kifejezések igazolják, hogy a szerzők a régiségben is tisztában voltak vele: a szóbeliség és az írásbeliség két különböző kommunikációs forma, más-más követelményekkel, amelyekhez alkalmazkodni kell. Nem mindegy, hogy a mondandót egyszer hallgatják meg, vagy bármikor újra elolvashatják. „Verba volant, scripta manent” – ezért a szóban elhangzott prédikációk szövegét a nyomtatásra szánt változathoz át kell nézni, újra kell gondolni, esetleg átfogalmazni és bővíteni.

A szóhasználat arról árulkodik, hogy a szerzők nemcsak tudatában voltak annak, hogy milyen feladatokat ró az íróra a nyomtatott változat előkészítése, hanem a szövegalkotás folyamatának ezen műveleteit részben magyar terminusokkal határozták meg. Az eredetileg gondolatban összerakott mondandóra nem akadt egyszerű magyar kifejezés. „A prédikációk igen gyakran »in idea« lehettek meg elhangzásuk idején” – állapította meg Kecskeméti Gábor, és példákat is idézett a fordulatra.⁴

³ KESERŰI DAJKA János, *Az tiszteletes es böcsületes [...] Hodaszi Lukacsnak [...] hideg teteme fölött tött praedikatio* (Debrecen: Lipsiai Pál, 1613), A2v. RMNy 1048.

⁴ KECSKEMÉTI Gábor, „Teológia és retorika a régi magyar prédikációirodalomban”, in *A magyar művelődés és a kereszténység (La civiltà ungherese e il cristianesimo): A IV. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus előadásai (Róma–Nápoly, 1996. szeptember 9–14.)*, szerk.

Keserői Dajka esetében a szövegösszefüggésből kiderül, hogy a latin terminust a korban használatos értelemben alkalmazta. Szenci Molnár Albert szótára szerint ugyanis az „Idea”: ’Eredet szerint való formája valaminek, vagy Ábrázat’. Ezt bizony nehéz lett volna magyarul röviden visszaadni.

Más megoldások is összhangban vannak a korabeli lexikográfiai irodalommal. Margitai esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy ugyanazt a műveletet latinul is, magyarul is megnevezte, így nem lehet kétséges a megfeleltetés. Az ajánlásban írt „recognoscálás” az előszóban ’újabbán meglátogatás’. A Szenci Molnár-szótárban „Recognosco”: ’Ismét megismerem, Ismét meglátogatom’.

A magyar szakkifejezések önállóan is megállják a helyüket. A „jobbítás” magától értetődőnek tűnik, bár ugyanebben az értelemben még sokáig a „correctiót” használták, tehát itt üdvözlünk kell az anyanyelv latintól független használatát.

Ugyanerre példa az „öregbítés”. A „öreg” jelentése a régiségben – de sok helyen a tájnyelvben még ma is – nemcsak ’idős, koros, régi’, hanem ’nagy, terjedelmes’ is. Így az „öregbít” jelentése lehet ’magnagyobbít, megnövel’. Erre a TESZ a Székelyudvarhelyi Kódexből hoz példát. Az idézett hely az ismert bibliai történetből való. Amikor Judit Holofernesz táborába készült, a kódex szerint az Úristen szépségét „megöregbít”.⁵

A Czuczor–Fogarasi-szótár szerint az „öregbítés”: ’Cselekvés, mely által valami öregbé, azaz: nagyobbá, többé tétetik; nagyobbítás, sokasítás.’ Ami pedig a prédikációkat illeti: ha egy korábbi szövegváltozat „megöregbítéséről” van szó, akkor az ’kibővít, kiterjeszt’ jelentésben értendő. Ez pedig nem más, mint amit a retorikában *amplificatio*nak hívnak. Szenci Molnár szótárában az „Amplificatio” jelentése: ’Öregbítés, bővítés’, fordítva a magyar–latin rész is ezt rögzíti. Így a látszólag köznapi szóhasználat ebben az esetben is retorikai szakkifejezésként is értelmezhető, és mint ilyen, példa a magyar irodalomelméleti szaknyelv alakulására.

JANKOVICS József, MONOK István, NYERGES Judit és SÁRKÖZY Péter, 3 köt., 2:743–753 (Budapest, Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Scriptorum Rt., 1998), 2:748.

⁵ N. ABAFFY Csilla, szerk., *Székelyudvarhelyi Kódex 1526–1528: A nyelvemlék hasonmása és betűhű átírata. bevezetéssel és jegyzetekkel*, Régi magyar kódexek 15 (Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1993), 64.

2. „Együgyűek” és „nagy elmék” – alkalmazkodás a közönséghez

Visszatérve Margitai Péter ajánlásához: érdemes arra a mozzanatra is figyelni, amelyik a prédikáció-irodalom egyik alapvető kérdéséhez kapcsolódik: kinek szól a beszéd? Kecskeméti azért írta prédikációit,

„[...] hogy azokat [...] az egy-ügyű híveknek épületekre szemleibe ki bocsássa és közönségessé tegye.”

A közönséghez való alkalmazkodás alapvetően meghatározza az előadandók tartalmát, szerkezetét, stílusát. Mondhatnánk úgy is: a retorikai *inventio*, *dispositio* és *elocutio* eszköztárának használatát. Az egyszerűbb vagy a műveltebb hallgatóság befogadóképességéhez igazodva kell a témát kibontani, a beszédet felépíteni és a mondandót megfogalmazni.

Számos példát lehet hozni a megcélzott közönség megjelölésére. Leggyakrabban az „együgyű híveket” emlegetik, a „deáktalan kösséget”, azaz az egyszerű, műveletlen embereket, akiknek anyanyelvükön, világosan, érthetően kell kifejtteni a Szentírás hasznait és tanulságait, valamint egyéb megszívlelendő gondolatokat.

Mihálykó János a vasárnapokra és ünnepnapokra rendelt evangéliumokból és episztolákból fordított „Simon Pál déák Postillájából”, azaz Simon Pauli rostocki evangélikus szuperintendens latin nyelvű prédikációskötetéből, mégpedig „a keresztyén olvasónak” szóló ajánlás szerint

„[...] az együgyűek, úgy mint egy summában, meg tanulják az Istennek hozzánk való jó akarattyát, ismeg ő szent felsége mit kíván mi tőlünkis, hogy cselekedgyünk.”⁶

Szenci Molnár Albert Abraham Scultetus heidelbergi udvari prédikátor beszédeit fordította magyarra. A nagyszombati egyházközség elöljáróinak címzett ajánlásban szerénykedő fordulattal mentegeti munkájának az eredeti német szöveg ékességétől elmaradó stílusát:

⁶ MIHÁLYKÓ János, ford., *Magyarazattia az evangeliomoknak* (Bártfa: Klösz Jakab, 1608), (?).r. RMNy 967.

„De én az én vékony erőm szerint szolgállok az együgyű híveknek.”⁷

Margitai Péter egyik önálló művében a *Tízparancsolatot* magyarázta. A Makai Jánosnak címzett ajánlásban kitér a megcélzott közönségre. Mint írja: a tudnivalókat

„[...] rövid Praedicatiokban foglalván, az egy-ügyű Híveknek épületekre, szem eleiben bocsátottam.”⁸

Az olvasónak szóló rövid bevezetőben visszatér arra, hogy

„[...] ez kitsin munka nem valami fönn-járó, hanem tsak amaz alaton elmékhez rendeltetett.”⁹

Hasonlóan nyilatkozik *Hiszkegy*-magyarázatának reménybeli hallgatóiról és olvasóiról. A Várdai Katának címzett ajánlásban írja: a mondandót

„[...] rövid Magyar Praedicatiokban foglalván, az együgyű híveknek épületekre és az Isten tisztességének elő mozdítására nézve, közönségessé töttem, és szem eleibe ki bocsátottam [...]”¹⁰

Mások a hallgatóság szélesebb rétegeire számítva úgy fogalmazzák meg beszédeiket, hogy azt a képzetesebb hallgatók, olvasók is értékelni tudják, de mellettük az egyszerűbbeknek is hasznára válhassanak. Sóvári Soós Kristóf „a vitézlő magyar nemzetnek” ajánlja prédikációit.

⁷ SZENCI MOLNÁR Albert, *Postilla Scultetica: Az egész esztendő által való vasárnapokra és fő innepekre rendeltetett euangeliomi textusoknak magyarázattya* (Oppenheim: Hieronymus Galler, 1617), 9. RMNy 1144.

⁸ MARGITAI, *Az Isten törvényének az Szent Irás szerint való magyarázattya* (Debrecen: Lipsiai Pál, 1617), B3r. RMNy 1131.

⁹ Uo.,):†:(.

¹⁰ MARGITAI Péter, *Az Apostoli Credónak az Szent Irás szerint való igaz magyarázattya* (Debrecen: Rheda Péter, 1624),)(3r-v. RMNy 1300.

„Mert hogy peniglen mi közöttünk Magyarok között ritka az jó Deák, ritka az az ember, aki egynehány nyelven értene, azon igyekeztem, hogy ez szent könyveknek értelmire és tanulására ez ilyen együgyűeknek is szolgállyak.”¹¹

Mihálykó János már említett fordítását úgy készítette el,

„[...] hogy nem csak az nagy elmék, hanem még az együgyű és paraszt emberek is megértsék.”¹²

A vizsgált korszakban arra is van példa, hogy a prédikációk kifejezetten a „nagy elmékhez” szólnak. Bedegi Nyáry Ferenc temetésén a címlapon is minősített „bizonyos tudós, bölcs prédikátorok” a „Tekintetes, Nagyságos, Nemes és Nemzetes Urak és Asszonyok” mellett megszólították a „bölcs és tudós egyházi személyeket” is.¹³

Különösen érdekes, amikor a szerzők azokra a prédikátortársaikra is gondolnak, akik a nyomtatásban hozzáférhető szöveg alapján maguk is készíthetnek hasonlókat. Éppen temetési beszédek ajánl mintapredikációként Keserői Dajka János. Vaskos kötetet állítottak össze a Károlyi Zsuzsanna temetésén elhangzott halotti orációkból. Az olvasókhöz szóló előszó szerénykedő fordulatai szerint:

„Nem nagy ugyan ez munka magában, de nagy hasznos, és idvösséges dolgok vadnak benne be foglaltatva, amint akárki is eszében veheti, az ki figyelmes elmével meg-olvassa: úgy-annyira, hogy az Tanítóknak, egy kis *Promptuarium* lehet, amelyből akármely időben-is kész halotti Praedicatiót vehetnek.”¹⁴

¹¹ SÓVÁRI SOÓS Kristóf, *Az szent prophetáknak [...] irásoknak predicatiók szerint való magyarázattianak első része* (Bártfa: Klösz Jakab, 1601), (:) 2v. RMNy 873.

¹² MIHÁLYKÓ, *Magyarazattia...*, B3v.

¹³ *Négy szép hallottas praedikatiók [...] mellyek praedikaltattanak [...] Bedegy Nyari Ferencznek [...] szomorú temetésén [...] bizonyos tudós, bölcs praedikátorok által* (Bártfa: Klösz Jakab, 1624), címlap, B2r. RMNy 1296.

¹⁴ *Exequiae Principales [...] az az: Halotti Pompa* (Gyulafehérvár: Válaszúti András és Meszlényi Márton, 1624), [(4)r]. RMNy 1306.

Mintaprédikációk nyomán szerkesztett beszédekből természetesen nemcsak a „nagy elmék” épülhettek, hanem mások is. Kecskeméti C. János Sámuel második könyvének egy részletét magyarázta. A Bornemisza Mihálynak szóló ajánlás szerint a patrónus – nyilván a szerző szándékának megfelelően – többek között „sok együgyű keresztyén atyánkfiaiak, lelkipásztoroknak, Tanítóknak, azok által ismét az halgatóknak-is éppületit” tartotta szem előtt.¹⁵

Derecskei Ambrus prédikációinak nemcsak tartalmával, hanem szerkezeti megoldásaival is segíteni akart prédikátortársainak. Kötete kiadásának egyik oka a Cseh Andrásnak szóló ajánlás szerint:

„[...] hogy az én példámmal az tudós és bölcs uraimat hasonló vagy ennél nagyubb munkára indítanám, azoknak pedig, az kiknek vékonyb tudományok vagyon avagy csak az tanításban valami rendet és formát szabnék.”¹⁶

3. A száj, a nyelv és a kéz – a nyomtatott könyv haszna

Több megjegyzés árulkodik a nyomtatott médium jelentőségének felismeréséről. Úgy tűnik, közel két évszázaddal Gutenberg találmányának elterjedése után még szükséges volt hangsúlyozni, hogy mennyivel nyújt többet a könyv, mint az élőszó. Emlékezhetünk Margitai Péter többször idézett ajánlására: Kecskeméti azért írta prédikációit,

„[...] hogy azokat [...] szem eleibe ki bocsássa és közönséggé tegye, hogy így nem csak szájával és nyelvével, hanem ugyan kezével és írásával is, az Istennek lelki szőlőjét, az Anyaszent-egyházat építse.”

¹⁵ KECSKEMÉTI C. János, *Az Samuel propheta második könyvének [...] praedikatiok szerént való magyarázattya* (Bártfa: Klösz Jakab, 1622),)(5v. RMNy 1258.

¹⁶ DERECSKEI Ambrus, *Az szent Pál apostol levele, mellyet irt az Rómabeli keresztyéneknek* (Debrecen: Lipsiai Pál, 1603), [(:) 5v]. RMNy 895.

Ugyanezekkel a kifejezésekkel utal az írásbeliség, a könyvnyomtatás hatékonyságára Margitai a *Tízparancsolatot* magyarázó, korábban már említett kötetének ajánlásában. Mint írja: a mondandót

„[...] rövid Praedicationokban foglalván [...] szem eleiben bocsáttottam, hogy így nem csak szájamval és nyelvemmel, hanem az én vékony értékem szerint kezemmel-is építsem az Úrnak lelki Szőlőjét.”¹⁷

Érdekes a különféle közlésformák metaforikus megjelenítése anatómiai fogalmakkal: ahogy az élőszóban elhangzott beszédet a száj és a nyelv, úgy a maradandóságra érdemesített prédikációt a – nyomdai kéziratnak szánt – szöveg leírást végző kéz jelképezi.

Nem mindenki gondolkozott az olvasóközönség ilyen széles távlataiban. Mintegy alkalmi kiadványnak szánták Kecskeméti C. János Tokajban elhangzott karácsonyi prédikációját. A Lórántfi Mihálynak címzett ajánlás szerint a patrónus kérte a kinyomtatást:

„[...] az innep elmúlván, az békeség is végbe menvén, Uraságod, jó örömmel haza térvén, fő-fő szolgálai előtt, emlékezett felőlem, jelentvén, hogy ha én azt az Conciót ki írnám, nem száanna uraságod annak ki nyomtatásátul költséget, és az fő-fő Uraknak, kik annak halgatásánál jelen voltak, vele kedveskedni.”¹⁸

Kecskeméti megragadta a kínálkozó lehetőséget, és a karácsonyi prédikáció mellett még egy húsvéti és egy pünkösd-i beszédét is közreadta.

Szerencsére tágabb perspektívák is feltárultak. Posztumusz kiadások esetében arról is olvashatunk, hogy a megboldogult szerzők a nyomtatott könyvnek köszönhetően „holtok után is” használhatnak tanításiakkal.

¹⁷ MARGITAI, *Az Isten törvényének...*, B3r.

¹⁸ KECSKEMÉTI C. János, *Három fű es nevezetes esztendő innepekre való praedicationok* (Debrecen: Lipsiai Pál, 1615), [*4r]. RMNy 1083.

„Az Tanítók ez sok romlások és veszedelmek között nem csak szorgalmatosan való tanításokkal építik az lelki Siont és Jerusalem Templomának meg repedezett kő falait, hanem írásokkal-is, hogy ne csak életekben, hanem meg-holtok után is legeltetnék az Christus Jesusnak meg fáradott és el epedett juhocskáit.

Nem szidalmazhattuk tehát az mi atyánkfiait-is, az kik ezekről gondolkodván, hogy tudni illik, az Magyar nemzetnek meg holtok után is szolgálhassanak, nagy szép írásokat hattanak, ki egy formában, ki másban, ki egy nyelven, s-ki más nyelven, és úgy mint testamentomban ajánlottanak. Mert jó eleve meg látták, hogy ez nemzetben nem sokára meg fogyatkoznék az szó által való igaz tanítás, az melly helyett írást hattanak, hogy az maradékoknak lenne miből tanulniok vagy együtt vagy másutt.”¹⁹

Sóvári Soós Kristóf is hangsúlyozza a magyar nyelvű könyvek szükségességét. Szembetűnő az apologetikus szándék. A népnyelvek fokozatos előtérbe kerülésének folyamata ugyanis nem volt egyértelmű diadalmenet. A magasan képzett humanisták között voltak, akik a tökéletesre csiszolt latinhoz képest a „barbár” élő nyelveket nem tartották alkalmasnak árnyaltabb tartalmak kifejezésére. Sóvári Soós azokkal szemben veszi védelmébe anyanyelvét, akik „megutálnák” a magyar nyelvű könyveket. Figyelemreméltó, ahogy érvelése során nemcsak az anyanyelvű irodalom gyakorlati hasznáról szól, hanem a magyar nyelv megszentelésének említésével teológiai összefüggésekre is utal.

„[...] noha Deák nyelven és egyéb nyelveken is netalám vadnak ez könyvek, de csak azok vehetik azoknak hasznát, kik ugyan azon nyelveken értenek, azokat az nyelveket tanútták. [...] Nem kel azért senkinek meg útálni ezt az könyvet, azért, hogy Magyar nyelven vagyon, sőt inkább nagy hálaadással tartozunk az mi kegyelmes Istenünknek, hogy ez mi nyelvünket

¹⁹ DERECSKEI, *Az szent Pál apostol levele...*, (:) 4v–5r.

is úgy meg szentelte, hogy az ő szent igéjét, az ő igaz ismeretit ez mi nyelvünk által is, kiáltatja, hirdetteti, prédikáltatja.”²⁰

Pusztán a 17. század első harmadának prédikációs kötetait áttekintve számos további kritikátörténeti érdekű megfigyelést tehetünk. Fontosak az érvelések az anyanyelven kiadott eredeti művek és fordítások szükségessége mellett. Leggyakrabban az idegen nyelvű művek magyarra fordítását szorgalmazzák. Ehhez képest meglepő Derecskei Ambrus elképzelése, mely szerint a magyar nyomtatványokat más nemzetiségűek majd a maguk nyelvére fordítják, vagy azok alapján prédikálnak saját nyelvükön.

Szorosabban kapcsolódik a szövegalkotás kérdéseire a szerkezeti sajátosságok kiemelése. Többen hangoztatják, hogy a prédikációkat átgondoltan, szabályok, „rend és forma”, azaz eltervezett *dispositio* szerint kell felépíteni. A „methodus” iránti igény elméleti megfogalmazása mellett a szövegekben is észrevehető a *praeceptum*-irodalom, prédikációk esetében az *ars concionandi* ismerete és alkalmazása, a retorikai szempontok következetes érvényesítése. Gyakori a prédikáció szerkezeti egységeinek kiemelt jelölése. A „lelki tanulságokkal” szembeállítva felmerül az *elocutio* eszköztárának mint „hiábavalóságoknak” elvetése éppúgy, mint a stiláris igényesség, „az ékes frázisoknak”, „a magyarabb igéknek”, „a magyar szó ékes folyásának” eszményként való említése. Találhatunk példákat magyar retorikai szakkifejezésekre is. Még ha a 17. század közepéig elméleti útmutatást nem is ismerünk a magyar nyelvű prédikációk tartalmi, szerkezeti, stiláris és terminológiai kérdéseit illetően, mégis megállapítható, hogy bizonyos tudás már jó ideje „benne volt a levegőben” vagy még inkább a szerzők tudatában és gyakorlatában. Az egyes eseteket kiemelve és együttesen szemlélve ismétlődéseket, rendszerszerűséget figyelhetünk meg. Ezek alapján általánosításra nyílik lehetőség, kirajzolhatók a korszak irodalmi gondolkodásának jellemző vonásai.

Mindezek részletezésére azonban egy rövidke konferencia-előadás írott változatában nincs mód; ez alkalommal a fentebbiek mindössze egy kis ízelítőt adnak abból, hogy milyen jellegű eredmények várhatók a további kutatásoktól.

²⁰ SÓVÁRI SOÓS, *Az szent prophetáknak...*, (:) 21–v.

Insights into the literature of sermons published in Hungarian in the first third of the 17th century: A study in the history of literary criticism

It seems worthwhile to examine the manifestations of literary thinking on the basis of the approximately 30 volumes of sermons published in Hungarian before 1630. In the dedications and prefaces of these sermons, the authors often state their purposes and discuss their methods of writing explicitly.

Arguments in favour of the need for Hungarian language literature, including the printed volumes of sermons, as well as the desire to define the target audience provide significant insights into the literary thinking of this period. Adapting the sermons to specific audiences fundamentally determines the content, structure and style of these texts, i.e. the use of rhetorical *inventio*, *dispositio* and *elocutio*. The topic must be developed, the speech must be structured and the message must be formulated in accordance with the different receptivity of educated audiences and those with no formal education.

In the sermons, there are many examples of identifying the target audience. Most often, the texts refer to “simple-minded believers”, i.e. people with no formal education for whom the benefits and lessons of the Scriptures need to be explained in a clear and understandable way. On the other hand, some sermons are explicitly addressed to “wise men and scholars”.

In the sermons, the signs of conscious text creation, the knowledge and application of *praeceptum* literature and the consistent use of rhetorical knowledge are striking. In addition to Latin and Greek terms, Hungarian expressions also appear and this provides valuable insights into the evolution of Hungarian theoretical terminology and the process of its unification.

Even though until the middle of the 17th century no theoretical guidance appears regarding the content, structure, style and terminology of sermons given in Hungarian, one can still conclude that relevant knowledge of these is evident in the authors’ comments and turns of phrase. By highlighting specific cases and examining them together, one can observe both repetitions and the emergence of a system. One can also make generalizations from these cases in the quest to outline the characteristic features of the literary thinking of the period.